

PREMENA MANŽELSKÝCH OSOBNÝCH PRÁV A POVINNOSTÍ V ČESKOSLOVENSKOM PRÁVE V POLOVICI 20. STOROČIA

IVANA ŠOŠKOVÁ

Právnická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (Slovensko),
Katedra teorie a dejín štátu a práva

Abstract in original language

Prezentovaný príspevok sa zameriava konkrétne na historicko-právnu analýzu osobno-právnych pomerov medzi manželmi. Osobné práva a povinnosti manželov tu autorka skúma akoby v dvoch fázach vývoja. Najprv ich približuje ako boli vnímané a vykladané právnou vedou od konca 19. storočia a aký odraz nachádzali v práve platnom v Československu i po skončení druhej svetovej vojny. Následne upriamuje pozornosť na zásadnú premenu v úprave týchto práv a povinností po prijatí Ústavy 9. mája z roku 1948 a potom Zákona č. 265/1949 Sb. o rodinnom práve, ktoré dôsledne odmietli nerovnosť pohlaví a dovtedajší výklad o osobitných právach a povinnostiach na strane manžela a osobitných na strane manželky. Príspevok má za cieľ vytvoriť podklad pre úvahy o zmysle a pôvode noriem, ktoré i dnes predstavujú základný rámec úpravy vzájomných osobných práv a povinností medzi manželmi v Slovenskej i v Českej republike.

Key words in original language

Rodinné právo; Manželstvo; Osobné práva a povinnosti manželov; Vzájomné práva a povinnosti manželov; Československá republika; Ústava 9. mája 1948; Zákon č. 265/1949 Sb. o rodinnom práve.

Abstract

Presented article aims specifically at legal analysis of personal matrimonial matters. The author examines the personal marital rights and duties as they were in two development phases. The first, as these rights and duties were perceived and interpreted in jurisprudence since the late 19th century and what way they were reflected in Czechoslovak law valid after World War II. Subsequently author draws attention to the fundamental transformation in adjustment of these marital rights and duties after the adoption of the Constitution of 9th May 1948 and the Act No. 265/1949 Coll. on family law, which consistently refused the gender inequality and the interpretation of the then special rights and duties of the husband and special ones of the wife. This article is to bring some basis for consideration of reason and genesis of those legal rules, which today constitute basic legal framework for mutual marital rights and duties in Slovakia and Czech Republic as well.

Key words

Family law; Matrimony; Personal marital rights and duties; Mutual marital rights and duties; Czechoslovak Republic; The Constitution of 9th May 1948; Act No. 265/1949 Coll. on family law.

Manželstvo ako trvalé a úplné životné spoločenstvo muža a ženy, založené sobášnym aktom, zakladá celý rad práv a povinností medzi manželmi. Okruh manželských práv a povinností tvoriacich obsah manželského pomeru nie je vzhľadom na špecifickosť vzťahov medzi manželmi možné vopred presne zadefinovať. Vzájomné práva a povinnosti, ktoré manželom vyplývajú z manželstva sú vždy jednak osobnoprávne a jednak majetkovoprávne. Hlavný rozdiel medzi nimi spočíva v tom, že osobné práva sú nepremlčateľné, neprenosné, nescudziteľné, nezdediteľné. Prináležia svojmu nositeľovi v celosti, nemožno ich zmluvne obmedziť, ani sa ich nemožno vopred platne vzdať. Majetkové práva sú právami vecnými, sú teda prenosné, v zásade aj zdediteľné, možno ich zmluvne upravovať. Manželské práva a povinnosti predovšetkým vyplývajú zo samotného účelu manželstva, kde sa nimi sleduje fungovanie trvalého životného spoločenstva dvoch osôb rôzneho pohlavia a rodiny z neho pochádzajúcej. Konkrétnejšiu podobu im však môže stanoviť priamo zákonná úprava, odrážajúca sociálno-ekonomické podmienky a morálne hodnoty spoločnosti na určitom stupni jej historického vývoja.

V prvej polovici 20. storočia bolo i rodinné právo platné v Československu výrazne postihnuté právnym dualizmom. Na územiach patriacich pred vznikom samostatnej ČSR v roku 1918 do rakúskej časti monarchie – v Čechách a na Morave - tvorilo rodinné právo súčasť práva občianskeho. Základný rámec právnej úpravy rodinného práva tu tvoril recipovaný kódex občianskeho práva - Všeobecný občiansky zákonník

(ABGB) ešte z roku 1811¹. Základnú zákonnú úpravu rodinného práva na Slovensku predstavoval pôvodom uhorský zák. čl. XXXI/1894 o práve manželskom (tzv. manželský zákon – ďalej len „MZ“), ktorý bol do československého právneho poriadku taktiež prevzatý recepciou v roku 1918 a platil na území Slovenska ako základný pilier rodinného práva v takmer nezmenenej podobe i po skončení druhej svetovej vojny až do 1.1.1950.² Vtedy nadobudol účinnosť nový československý kódex rodinného práva z.č. 265/1949 Sb. o rodinnom práve (ďalej len „ZoRP“). Tieto normy teda predstavovali základný rámec právnej úpravy manželských pomerov, v rámci ktorých sa bližšie zameriame na manželské práva a povinnosti osobného charakteru.

Ak by sme chceli v zmysle uvedených rodinno-právnych noriem čo najširšie vystihnúť okruh konkrétnych vzájomných manželských práv a povinností, tvoriacich obsah manželstva, musíme vychádzať:

- a) predovšetkým zo samotného **účelu manželstva** – keďže manželstvo znamenalo trvalé životné spoločenstvo dvoch osôb rôzneho pohlavia, ukladali sa v ňom manželom také práva a povinnosti, ktoré umožňovali, aby toto spoločenstvo zdarne fungovalo (žiť spolu, byť si verní, vzájomne sa rešpektovať, vzájomne si pomáhať, spoločne sa starať o deti, o potreby a záležitosti rodiny a pod.)

¹ Samozrejme aj táto kodifikačná norma prešla viacerými zmenami, pre oblasť rodinného práva mali najväčší význam novely vydané cisárskymi patentami z rokov 1914 a 1916. Bližšie pozri: VESELÁ, R. a kol.: Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy. (II. vydání). Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2005. 283 s.

² Rodinné a manželské právo v medzivojnovej prvej ČSR neprešlo komplexnou premenou či reformou, ktorá by kodifikovala a zároveň unifikovala nové rodinné právo v spoločnom štáte. Určité zmeny v oblasti rodinného práva nastali iba prostredníctvom parciálnych zákonov, ako boli tzv. manželská novela z.č. 320/1919 Sb. (v českých krajinách známejšia skôr ako „rozlukový zákon“), ďalej z.č. 256/1921 Sb. o ochrane detí v cudzej starostlivosti a detí nemanželských; z.č. 25/1928 Sb. o osvojení a napokon tzv. alimentálny zákon č. 4/1931 Sb.

- b) **zo zákona** - vzájomné práva a povinnosti sa dali vyvodit' priamo z ustanovení ABGB – konkrétne z §44 a potom §§ 91 a 92; v práve platnom na Slovensku zo zák. čl. XXXI/1894 o manželskom práve – tu však nepriamo - najmä z jeho *hlavy V.* rozoberajúcej *Zaniknutie manželstva*: z dôvodov rozluky/rozvodu a tiež z obsahových náležitostí rozsudku bolo možné a *contrario* vydedukovať manželské práva a povinnosti (vzájomné slušné správanie, spoločná domácnosť, mravný život, výživné manželky, starostlivosť a výživa nezletilých detí a pod.)
- c) a napokon aj **zo zmlúv** – vo význame právnych úkonov, ktorými si manželia mohli upraviť svoje majetkové pomery.

Až vezmúc všetky tieto zdroje do úvahy, bolo možné vytvoriť globálnejší pohľad na vzájomné práva a povinnosti manželov, tvoriace obsah manželského zväzku.

OSOBNÉ PRÁVA A POVINNOSTI MANŽELOV DO PRIJATIA ZÁKONA O RODINNOM PRÁVE Č. 265/1949 SB.

Vzájomné práva a povinnosti osobného charakteru nebolo vzhľadom na nesmiernu špecifickosť každého manželského vzťahu možné taxatívne vypočítať. Aj v dnešnej dobe, kedy sa už rodinnoprávne normy aspoň čiastočne osobného pomeru manželov dotýkajú, robia tak len vo veľmi všeobecnej rovine. Ostatné sa preto ponecháva viac-menej na silu morálnych a spoločenských noriem³. Inak to nebolo ani v minulosti. Pri osobnom pomere medzi manželmi bolo potrebné vychádzať z toho, že sa manželstvo charakterizovalo ako trvalé a úplné spoločenstvo života muža

³ VESELÁ, R. a kol.: *Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy*. (II. vydání). Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2005. str. 130.

a ženy. Manžel a manželka boli z moci manželstva voči sebe navzájom povinní viesť spolu manželský život tak, aby toto životné spoločenstvo naplňali a zachovávali.

Práva a povinnosti osobného charakteru vznikali manželom okamihom platného uzavretia manželstva. Nebolo možné ich súdne vymáhať, inak povedané, nebolo možno žalovať o ich splnenie. V prípade, že ich ale niektorá manželská strana neplnila resp. porušovala, dávala tak druhej manželskej strane príčinu žiadať o rozlúčenie manželstva z viny druhého manžela, teda vystavovala sa tak riziku, že ju súd uzná za vinnú, čo mohlo mať ďalšie (najmä majetkovoprávne) následky.

Manželia boli predovšetkým viazaní **k spoločnému životu, k vzájomnej starostlivosti o osobné dobro, k slušnému zaobchádzaniu** - t.j. k vzájomnej úcte, vážnosti a zachovávaniu dôstojnosti, ďalej **k manželskej vernosti, uspokojovaniu manželskej lásky a k spoločnému vychovávaní detí**. V niektorých ohľadoch mal muž jednostranne silnejšie postavenie, a to najmä v tom, že bol hlavou domácnosti a patrilo mu v nej rozhodujúce slovo.⁴ Muž bol hlavou rodiny. On s konečnou platnosťou rozhodoval o záležitostiach manželského života, ako aj života rodinného vôbec.

Práva a povinnosti manželov, by sa dali rozdeliť na tri skupiny: práva a povinnosti obom manželom spoločné, ďalej práva a povinnosti vyplývajúce z manželstva zvlášť manželovi a napokon vyplývajúce zvlášť manželke, pričom prirodzene, povinnosti vyplývajúce jednej strane treba inverzne vždy vnímať ako práva strany druhej. Rozdelenie manželských osobných práv do prehľadných troch skupín som si osvojila na základe

⁴ LUBY, Š.: Základy všeobecného súkromného práva. Bratislava: Právnická fakulta Slovenskej univerzity, Ústav všeobecného práva súkromného, 1947. str. 218.

podrobnejšieho výkladu týchto práv a povinností uvedeného v Komentári k čl. obecnému zákoníku občanskému (díl I., Praha 1935). Dovolím si podotknúť, že dobová právna veda na Slovensku⁵ nevenovala osobnému právu manželskému veľkú pozornosť. Autori sa tu zväčša sústredili len na niekoľko riadkový exemplifikatívny výpočet osobných manželských práv a povinností alebo na výrok, že rovnaké „zásady platia aj v práve slovenskom⁶“.

Práva a povinnosti spoločné obom manželom

Prvou a možno povedať základnou povinnosťou oboch manželov bolo viesť spoločný život. **Manželské spolužitie** mohla manželská strana odoprieť len vtedy, keď jej druhá strana zavdala podstatný dôvod na rozluku; mohla ho však odopierať len dovtedy, kým bolo možné tento dôvod uplatňovať pred súdom. Aj keby tam inak dôvod rozluky nebol, nebolo možné manželskú stranu zaviazat' k pokračovaniu v manželskom spolužití, ak by táto žiadosť bola zrejme proti slušnosti (napr. keď druhá strana bola v dôsledku duševnej poruchy nebezpečne agresívna a pod.). Ďalšou dôležitou záležitosťou manželského spolužitia bol **pohlavný styk**. Každý z manželov mal k nemu povinnosť, ale samozrejme mal naň aj právo. Takéto vymedzenie práva a povinnosti sa viazalo vždy len na vzťah k druhému manželovi, inak by šlo o cudzoložstvo⁷. Aj pri pohlavnom styku

⁵ Pozri napr. LUBY, Š.: Základy všeobecného súkromného práva. Bratislava: Právnická fakulta Slovenskej univerzity, Ústav všeobecného práva súkromného, 1947. Obdobne: FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A.: Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. III. vydanie pôvodného diela. Šamorín: Heuréka, 1998.

⁶ Pozri napr.: Právo slovenské k §90, 91 a 92, I. odsek komentára, autor: Nožička. In: ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J.: Komentár k čl. obecnému zákoníku občanskému. I. díl. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935. str.460, 482, 494.

⁷ Rozhodnutie najvyššieho súdu: „*Je hrubým porušením manželskej povinnosti, jestli manželka žijúca od muža odlúčene spáva v jednej miestnosti s cudzím mužom, u ktorého je gazdinou (Právny Obzor 1926, str.105)*“. Citované podľa: ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J.:

mali manželia vzájomne rešpektovať svoju dôstojnosť, preto mohla manželská strana odopierať súlož vyžadovanú spôsobom jej sa priečiacim, alebo podľa jej názoru nenormálnym. V takomto prípade nebolo možné hovoriť o odopieraní manželskej povinnosti a manžel si jej splnenie nesmel násilne vynucovať. Zakladalo by to dôvod na rozluku manželstva pre hrubé porušovanie manželského spolužitia.

Manželia mali spolu **slušne zaobchádzať**. Intimita rodinného života nemá nikdy viesť k tomu, aby sa manželia mohli vzájomne skutkami či slovami urážať. A ináč to nebolo ani v minulosti. Manžel, hoci mal v niektorých ohľadoch silnejšie postavenie ako žena, nemal právo svojvoľne manželku trestať, inak by to bol opäť dôvod k rozluke alebo rozvodu (ublíženie na zdraví, telesné poškodenia v dôsledku bitky – išlo o tzv. absolútne rozlukové dôvody).

Medzi spoločné manželské práva a povinnosti patrila i **manželská vernosť**. Táto neznamerala len vernosť v pohlavnej sfére, ale mala to byť v prvom rade vernosť vyplývajúca zo životného spoločenstva. Manželia mali byť voči sebe otvorení, mali si vzájomne dôverovať, klamanie jedného druhému by bolo porušením vernosti. Samozrejme, tu mám na mysli klamstvá resp. podvádzania smerujúce k ohrozeniu či už osobného alebo majetkového záujmu druhého manžela, a to podstatným spôsobom, t.j. že sa tým narušala možnosť spolužitia. Drobné klamstvá (v praxi tak bežné), v ktorých treba vidieť skôr snahu o zachovanie či uchránenie si vlastnej individuality každého z manželov, nebolo možné považovať za porušovanie vernosti, keďže v skutočnosti manželské spolužitie neohrozovali.

Autori Komentáre vo svojom výklade prezentovali i všeobecný, historicky dlhodobo tradovaný názor vtedajšej spoločnosti, keď za náplň pojmu manželská vernosť považovali aj určité rešpektovanie manželských

rolí v podobe del'by úloh: manžel - živiteľ rodiny, žena – starostlivosť o domácnosť a o deti. „Dále vyžaduje věrnost, aby každý z manželů zařídil své jednání tak, aby každý z manželů mohl své funkce v manželství řádně plnit: manžel aby se mohl postarat o společenskou a hospodářskou základnu manželství a manželka aby mohla vést domácnost a pečovat o děti. V tom spočívá těžiště věrnosti a ne v pohlavní stránce.“⁸ Už z tohto je jasne vidieť predstavy spoločnosti o manželských stereotypoch a teda aj vtedajšie zákonite nerovnaké pozície manželov, čo vzhľadom na rozsah úkonov, ktoré mohli v rámci takejto svojej „agendy“ urobiť, zabezpečovalo aj ich právne nerovné postavenie.

Práva a povinnosti zvlášť manžela

Muž bol **hlavou rodiny**. Jeho základnou povinnosťou bolo hmotne zabezpečovať rodinu a poskytovať jej ochranu proti tretím osobám. Mohlo by sa zdať, že táto jeho povinnosť bola skôr majetkového charakteru. Avšak práve naopak, bola to povinnosť rýdzo osobná, preto ju muž – manžel nemohol na niekoho preniesť alebo sa jej vzdať. Nesplnenie tejto povinnosti mu podľa všeobecne uznávanej morálky nemohlo byť tolerované. Preto, vzhľadom na dôležitosť povinností, ktoré boli mužovi ukladané spoločnosťou, požíval tento aj osobitné postavenie v rodine, čo sa prejavovalo v jeho rozhodujúcom slove pri riešení rodinných záležitostí. Muž bol ako hlava rodiny zodpovedný za celú rodinu tak v smere osobnom i majetkovom. Nebolo však plne na jeho ľubovôli určovať pomery v domácnosti. V tomto ohľade by sa dalo povedať, že mal naozaj viac povinností ako práv. Riadenie rodiny prináležalo obom manželom, mužovi i

⁸ ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J.: Komentář k čsl. obecnému zákoníku občanskému. I. díl. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935. str. 458. Uvedené podporuje aj judikát najvyššieho súdu: „*Manželka je povinná po dobu trvania manželského zväzku zachovávať manželskú vernosť a viesť život, zrovnávajúci sa s verejnou mravnosťou (Rv III719/27, P.O. 1928, str. 391).*“ Citované z: tamtiež.

žene, podľa prirodzenosti rozumu a zvyklostí, to znamená že muž nebol v žiadnom prípade úplným pánom ženy⁹. Patrilo mu síce hlavné rozhodovacie slovo, vo význame ak to, čo zariadil, bolo v zhode s účelom životného spoločenstva a bolo to na podporu tohto spoločenstva, všetci ostatní členovia rodiny boli povinní sa mu podriaďiť. Muž nemohol zasahovať do osobných práv manželky. Mohol určovať celý jej spôsob života len v tom smere a potiaľ, pokiaľ to bolo potrebné k dosiahnutiu ich životného spoločenstva. Ak by ale muž svojím rozhodovaním vážne zasahoval do osobných či dokonca ľudských práv manželky, mohla táto žalobou žiadať o ochranu svojich dotknutých práv. Keďže mal manžel povinnosť zabezpečovať hmotné prostriedky pre životné spoločenstvo oboch manželov, určoval tak nielen životnú mieru manželstva, ale aj sociálny a hospodársky spôsob rodinného života.

Ďalej muž rozhodoval o **spoločnom bydlisku manželov**, t.j. prináležalo mu právo voliť miesto a priestory bývania. Ním určené bývanie však malo zodpovedať účelu životného spoločenstva manželov. Prirodzene, nie vždy ekonomické podmienky umožnili okamžité samostatné bývanie manželov. Núdzové opatrenie sa však nemalo stať uspokojivým riešením, od muža sa očakávalo, a teda považovalo sa za jeho povinnosť, zabezpečiť samostatnú domácnosť. Spoločné bydlisko manželov malo byť vždy určované takým spôsobom, aby vyhovovalo obom manželom. Preto musel manžel pri svojom rozhodovaní slušne uvážiť všetky manželkine námietky. Ak by zneužíval toto svoje rozhodovacie právo, jeho rozhodnutie by sa nestalo pre manželku záväzným.¹⁰

⁹ ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J.: Komentář k čl. obecnému zákoníku občanskému. I. díl. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935. str.463.

¹⁰ Z judikatury: „Zvolenie miesta spoluzitia a spoločného bydlenia manželského patrí ku právam manžela ako prednostu domácnosti (hlavy rodiny) a toto jeho oprávnenie je obmedzené len potiaľ, že pri jeho vykonávaní je povinný vziať slušný zreteľ na rady a námietky svojej manželky. – Tá púha skutočnosť, že strany sa zhodli v tom, že budú stále spolu bydlieť na určitom mieste, nemôže zbaviť manžela v obore práv jemu prislúchajúcich ani toho oprávnenia, aby mohol miesto spoluzitia a spoločného bydlenia v pozdejšej dobe

Manžel bol tiež oprávnený **zastupovať** svoju manželku pred úradmi a súdmi v záujme ochrany jej osoby a majetku. Nebol však nijakým zákonným poručníkom manželky, manželku mohol zastupovať len vtedy, ak ona sama v danej záležitosti neurobila určité opatrenia. V rámci majetkových práv mal za určitých okolností aj právo spravovať manželkin majetok a povinnosť **vyživovať svoju manželku**.

Práva a povinnosti zvlášť manželky

Žena bola povinná **nasledovať** svojho manžela **do** ním zvoleného **miesta bydliska**¹¹. Na druhej strane mala aj právo žiadať manžela, aby sa o riadne bydlisko postaral a aby ju do tohto spoločného bydliska aj prijal. Spoločne s bydliskom nasledovala svojho muža aj v **domovskej príslušnosti**, t.j. príslušnosti k obci. Zachovávala si ju aj po smrti manžela dovtedy, kým nezískala príslušnosť v inej obci. Ak bolo manželstvo rozlúčené, vrátila sa žena do zväzku s tou obcou, do ktorej patrila pred uzavretím manželstva.

odchylným spôsobom zvolit', než bolo s jeho manželkou dohodnuté, jestliže to pokladá za potrebné vzhľadom na zmenené pomery. Manžel môže byť pri tomto rozhodovaní obmedzovaný jedine tou námietkou manželkinou, že manželom zvolené bydlisko alebo nový byt sa nehodí pre užívanie v zmysle manželského spoložitia, alebo že je pre manželstvo z mravného hľadiska škodlivé, alebo že by bolo manželstvu na materiálnu ujmu zo stanoviska existenčného. Z.R. 409.

Podobne: „Zvolenie miesta spoločného bydlenia manželského patri k právam manžela ako hlavy rodiny, vo vykonávaní ktorého je obmedzovaný iba povinnosťou brať slušný zreteľ na rady a námietky manželky. Toto miesto môže byť podľa okolností prípadu aj v Amerike. Úr.sb. 602.“

¹¹ Z judikatúry: „Ak sa dohodli manželia v súdnom pokonaní, že obnovia spoložitie s vylúčením určitých miest manželovho pobytu, a ak sa domáhal manžel toho, aby bol služobne pridelený práve do jedného z oných miest, kam ho manželka nechce nasledovať, ide o porušenie manželských povinností na strane manžela a nie manželky. Úr.sb. 1137.“

„Manželka lodníka povinná je nasledovať svojho manžela i do bydliska, ktoré je v cudzozemskej, jestli bol ta zamestnávateľom z úradu preložený. Úr.sb. 1184.“

Cudzia štátna príslušníčka uzavretím manželstva s československým občanom nadobúdala československé **občianstvo**. Žena, ktorá sa vydala za cudzinca, vydajom svoje pôvodné čl. štátne občianstvo strácala; po zrušení manželstva s cudzincom ho mohla spätne získať, pričom sa vtedy vrátila i do zväzku obce, ku ktorej patrila pred sobášom (domovská príslušnosť).

Ďalšie významné právo statusového charakteru, ktoré vznikalo manželke uzavretím manželstva bolo, že ak v čase sobáša ešte nebola zletilá (t.j. nedovŕšila 21. rok svojho života¹²), **sobášom sa stávala zletilou** bez ohľadu na jej vek. Toto právo jej ostávalo zachované aj v prípade zániku manželstva či vyhlásenia manželstva za neplatné v čase pred dosiahnutím jej 21. roku veku.

Uzavretím manželstva získavala manželka manželovo **rodinné meno** (v dnešnom ponímaní priezvisko). Zmena manželkinho priezviska bola obligatórna, strany sa nemohli dohodnúť na používaní iného priezviska resp. ponechaní si manželkinho dievčenského priezviska. Zmena sa vyznačila v sobášnej matrike a manželka bola povinná používať v úradnom styku jedine toto manželovo priezvisko, dievčenské priezvisko už používať nemohla, keďže už jej neprináležalo¹³. Manželovo priezvisko jej ostávalo i po zániku manželstva, s výnimkou, ak by manželstvo bolo rozlúčené z viny manželky. Vtedy napr. podľa § 94 MZ si vinná manželka nemohla podržať meno /priezvisko/ svojho manžela. Nevinná manželka tak mohla aj po rozluke, ak o to požiadala v priebehu sporu; sudca bol vtedy povinný toto právo manželky vysloviť v rozsudku o rozluke. Rozvod od stola a lože vplyv na priezvisko rozvedenej ženy nemal. Pri prehlásení manželstva za

¹² Pozri §1 z.č. 447/1919 Sb. z. a n. o znížení věku nezletilosti.

¹³ S narastajúcim počtom verejne aktívnych žien sa objavovali postupne prípady, kedy si vydaté ženy popri svojom manželstvom nadobudnutom priezvisku ponechávali aj svoje dievčenské priezvisko, aby tak bola zachovaná ich známa totožnosť za slobodna. Bližšie pozri napr. ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J.: Komentář k čl. obecnému zákoníku občanskému. I. díl. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935. str. 488.

neplatné právo i povinnosť manželky nosiť priezvisko svojho manžela zanikalo.

ÚPRAVA OSOBNÝCH PRÁV A POVINNOSTÍ MANŽELOV PODĽA Z.Č. 265/1949 SB. O RODINNOM PRÁVE

Podstata vzájomných práv a povinností manželov, ich rozdelenie, charakteristika či vlastnosti sa oproti predchádzajúcej právnej úprave v mnohom nelíšili. Mám na mysli podstatu spojenú vôbec so zmyslom manželstva ako zväzku, do ktorého muž a žena vstupujú za účelom spolužitia, vzájomnej pomoci a založenia rodiny. Toto poslanie manželstva ostáva v každom vývojovom období rovnaké. V teoretickej rovine aj nová právna úprava manželských práv a povinností v ideovo novom zákone o rodinnom práve č. 265/1949 Sb (ďalej len „ZoRP“) vychádzala z delenia na práva a povinnosti osobné, **osobného charakteru**, ktorých vlastnosťami bola nepremlčateľnosť, nescudziteľnosť, nemožnosť prevedenia na tretie osoby a nezdediteľnosť; a potom na manželské práva a povinnosti **majtkového charakteru**, ktoré boli prenosné, v zásade aj zdediteľné, na rozdiel od osobných ich bolo možné aj zmluvne upravovať.

Samozrejme podať exaktný výpočet manželských práv a povinností bolo aj tu nemožné. Práva a povinnosti totiž vždy vyplynú zo samotného života počas existencie manželstva. Preto aj ZoRP vo svojej druhej časti s názvom „Práva a povinnosti manželov“ bol celkovo pätnástimi paragrafmi zameraný len na tie najzásadnejšie práva a povinnosti, ktoré tvorili podstatný obsah každého manželstva. Pre manželov tak mal byť stanovený určitý základný právny rámec napĺňania ich manželstva. V čom bola podstatná a oproti ponímaniu z minulosti priam principiálna zmena, bolo zámerné opustenie výkladu, že v manželstve má zvlášť svoje práva a povinnosti manžel a zvlášť manželka, pričom manžel ako živiteľ rodiny vo väčšej miere. Táto nerovnoprávnosť pohlaví sa stala terčom útoku

ľudovodemokratického zriadenia.¹⁴ Dôsledné zrovnoprávnenie mužov a žien našlo prioritne svoj základ predovšetkým v Ústave 9. mája 1948, následne samozrejme v ZoRP. Rovnoprávnosť malo zaistiť nové hospodárske a spoločenské zriadenie ľudovodemokratického štátu.¹⁵

Rovnosť práv a povinností manželov bola vyjadrená výslovne formuláciou §-u 15 ZoRP, podľa ktorého mali v manželstve muž a žena **„rovnaké práva a rovnaké povinnosti, boli povinní žiť spolu, byť si verní a vzájomne si pomáhať“**. Táto formulácia vyjadřila základné spoločenské povinnosti manželov. Boli teda vnímané ako povinnosti manželov nielen voči sebe, ale prostredníctvom seba už aj voči spoločnosti. Povinnosti uložené rovnako obidvom manželom navzájom zdôrazňovali mravný význam manželského spoločenstva, vzájomnú solidaritu manželov a ich zodpovednosť za blaho rodiny, založenej v manželstve, ktorá bola chránená ako základ spoločnosti. Dalo by sa zovšeobecniť, že manželia boli predovšetkým viazaní k spoločnému životu, k vzájomnej starostlivosti o osobné dobro, k vzájomnej úcte, slušnému zaobchádzaniu, k manželskej vernosti, k spoločnému vychovávaní detí, k uspokojovaniu svojich vzájomných či už osobných alebo materiálnych potrieb, ako aj potrieb rodiny. To všetko malo byť rešpektované tak, aby boli naplnené zásady

¹⁴ „*Nepevné a nenormálne poměry v antagonistické společnosti jsou především určovány sociální nerovnoprávností pohlaví, která je charakteristická pro všechny formy rodiny, vybudované na soukromém vlastnictví.*“ PATSCHOVÁ, Z.: Ideové zásady nového čs. rodinného práva. Článek pro Biuletin Československého práva. Zdroj: Státní ústřední archiv v Praze, Archiv ústavu dějin ÚV KSČ, fond č.29, Právnícká komise ÚVKSC 1945-1955, IX. Ministerstvo spravedlnosti, Studijní materiály Studijního oddělení odboru pro urychlenou kodifikaci práva – Studijní materiály k otázkám rodinného a manželského práva, arch.j. 265. arch.j. 265, list č.9.)

¹⁵ „*Hmotně je rodina zabezpečena hospodářským zřízením lidově demokratického státu, které trvale odstranilo krise a nezaměstnanost a zaručilo každému občanu právo na práci a spravedlivou odměnu za ni. Těžisko právní úpravy rodiny nespočívá proto již v hledisku majetkoprávním, jak tomu bylo za kapitalismu, nýbrž zdůrazňuje rodinu jako „pevný kolektiv“... Rodina v socialistické společnosti je společenský kolektiv, pro jehož členy stojí na prvním místě společenské zájmy, boj za vysokou výrobnost práce, boj za komunismus.*“ Tamtéž, list č. 5.

z preambuly ZoRP, že manželstvo a rodina mali slúžiť k prospechu spoločnosti v súlade s jej pokrokovým vývojom a byť zdravým základom vývoja národa.

Požiadavka **spoločného žitia** znamenala harmonické spolužitie. Podstata životného spoločenstva manželov však bola vnímaná hlbšie než samotný pojem spoločného bývania. Spoločné bydlisko manželov malo byť pravidlom. No súčasne predpoklad manželského súladu nebolo možné zužovať len do pojmu „spoločné bývanie“, či „užívanie spoločného bytu“. V požiadavke spoločného žitia malo byť obsiahnuté všetko, čo smerovalo k súladu manželského života.¹⁶ Čo sa oproti minulosti zmenilo, bolo odstránenie povinnosti manželky nasledovať muža do ním zvoleného bydliska. Spoločné bydlisko malo byť vecou dohody a kompromisu oboch manželov vzhľadom na ich možnosti či povolanie a pod., v rámci princípu demokratickej dohody manželov o všetkých podstatných podmienkach manželského a rodinného života v zmysle §16 ZoRP. K výkonu povolania a ku zmene miesta zamestnania (čo samozrejme malo vplyv aj na riešenie miesta spoločného bydliska manželov) totiž žiadny z manželov nepotreboval súhlas druhého manžela.¹⁷ Z výrazu „povinní žiť spolu“ teda

¹⁶ Z judikatúry: „*Pro otázku nároku na úhradu osobních potřeb manželů není rozhodnou otázkou viny na rozvratu a zda rozvrat nastal. Nárok na úhradu osobních potřeb nemá však ten z manželů, který hrubě poruší manželské spolužití, protože povinnosti manželů podle §15 jsou vzájemné. Tato povinnost není závislá na existenci společné domácnosti.*“ *Kraj.s. Praha 25 Ok 90/51.*

¹⁷ Právo na prácu ako jedno z najvyšších spoločenských oprávnení v ľudovej demokracii nesmeli byť okliešťované osobným stanoviskom druhého manžela ani v tak dôležitom zväzku, akým bolo manželstvo. Blaho rodiny a všetkých jej členov sa v zmysle pofebruárového nadšenia a ideológie vkladalo jedine do socialistickej spoločnosti. Bolo preto povinnosťou každého človeka a teda i každého člena rodiny, aby na vytvorení takejto spoločnosti pracoval. Z hľadiska záujmov spoločnosti sa tak pracovné zaradovanie jednotlivých osôb vhodne regulovalo rozhodovaním príslušných orgánov, z toho dôvodu tiež miesto výkonu zamestnania nesmeli byť nijako závislým na zvoľení alebo nezvoľení druhého manžela. Pozri PATŠCHOVÁ, Z.: Rodinné právo. Podmienky vzniku a charakteristika nového zákona o právu rodinném. Zdroj: Státní ústřední archiv v Praze, Archiv ústavu dějin ÚV KSČ, fond č.29, Právnícká komise ÚVKŠČ 1945-1955, IX. Ministerstvo spravedlnosti, Studijní materiály Studijního oddelení odboru pro urychlenou kodifikaci práva – Studijní materiály k otázkam rodinného a manželského práva, arch.j. 265, list č. 20.

nebolo možné vyvodzovať povinnosť spoločného bývania tam, kde oddelené bývanie manželov bolo vyvolané zmenou pôsobiska manžela v jeho zamestnaní. Hoci sa ideologicky predkladal názor, že osobné záujmy manželov museli ustúpiť do úzadia tam, kde križovali záujem spoločnosti¹⁸, predsa len si spoločnosť uvedomovala svoju úlohu dbať pri umiestňovaní manželov pri ich pracovnom nasadení na to, aby sa manželstvá takýmito zásahmi netrhali, aby oddelené žitie nenastávalo proti vôli manželov, pretože potom manželstvo nemohlo plniť svoje poslanie voči spoločnosti spočívajúce v spoločnej výchove detí.¹⁹ Samozrejme, optimálne bolo vždy zladiť záujem spoločnosti so záujmom osobným. Preto pri takýchto životných situáciách bolo namieste, aby manželia zvažili aj do úvahy prichádzajúcu zmenu bydliska a spoločne našli riešenie v konečnom dôsledku prospešné manželstvu i rodine.

Vernosť manželov asi nepotrebuje podrobnejší komentár. Spočívala v samej podstate manželstva, ktoré bolo zväzkom založeným na vzájomnej láske a dôvere, dobrovoľne oboma partnermi. Požiadavka vernosti vyplývala i zo spoločenského nazerania na samotnú funkciu a účel manželstva.

Ďalšou vzájomnou povinnosťou manželov bola **vzájomná pomoc medzi manželmi** (§15 ZoRP) a uspokojovanie potrieb rodiny podľa síl manželov a samozrejme podľa pomeru ich zárobkových a majetkových možností (§19 ZoRP). Vzájomne si pomáhať znamenalo psychicky, morálne, ale i materiálne uskutočňovať podporu druhému manželovi a sledovať tak jeho prospech. To potom prinášalo pozitíva manželstvu i rodine. Do rámca vzájomnej povinnosti patrila i povinnosť starať sa o uspokojenie potrieb toho z manželov, ktorý nemal možnosť vlastného zárobku kvôli chorobe, starobe, alebo kvôli starostlivosti o domácnosť

¹⁸ ŠIMKOVIC, A.: Niekoľko otázok z rodinného práva. Právny obzor č. 5/1950. str. 256.

¹⁹ Tamtiež, str. 257.

a deti. Práve posledný dôvod odrážal bežný jav vtedajšej doby podmienený historicky, že manželka sa poväčšine venovala výlučne starostlivosti o domácnosť a deti.²⁰ Táto práca manželky bola síce považovaná za nie spoločensky dôležitú²¹, ale za doteraz spoločensky nutnú a preto mala byť nezárobkovo činná žena po dobu trvania manželstva zabezpečená nárokom na úhradu osobných potrieb voči svojmu manželovi.²² Táto pomoc manžela nebola v žiadnom prípade považovaná za bezdôvodnú.²³ Osobný výkon starostlivosti o deti a o spoločnú domácnosť, ktorú v rodine zabezpečovala viac-menej manželka, bol ekvivalentom peňažného príspevku manžela, ktorý na uspokojovanie potrieb rodiny zasa prispieval skôr finančne. Charakteristika tohto práva ako práva medzi manželmi vzájomného znamenala nárok na úhradu osobných potrieb aj opačne, teda bez ohľadu na pohlavie. Výška tohto nároku sa potom určovala na základe zárobkových možností pracujúceho manžela, majetkovými pomermi rodiny a taktiež počtom detí, o ktoré sa manžel ostávajúci v domácnosti staral.²⁴

²⁰ Zaopatrovanie manželiek, ktoré z dôvodu starostlivosti nevykonávali zárobkovú činnosť, sa však považovalo za prechodnú záležitosť. Stále viac žien sa vďaka novo nasmerovanému hospodárstvu štátu zapájalo do pracovného procesu. „*Tímto ustanovením je zejména pamatováno na zaopatření manželek, jež z důvodu péče o domácnost a o děti jsou doposud vyřazeny z výdělečného zaměstnání. I když v souhlase s pokrokovým vývojem počet žen zařazovaných do veřejného pracovního procesu stále vzrůstá, nutno pro přechodnou dobu počítat s celou řadou manželek, jež se budou výlučně věnovat jen péči o domácnost a dítě.*“ PATSCHOVÁ, Z.: Rodinné právo. Podmínky vzniku a charakteristika nového zákona o právu rodinném. Zdroj: Státní ústřední archiv v Praze, Archiv ústavu dějin ÚV KSČ, fond č.29, Právnícká komise ÚVKSC 1945-1955, IX. Ministerstvo spravedlnosti, Studijní materiály Studijního oddělení odboru pro urychlenou kodifikaci práva – Studijní materiály k otázkám rodinného a manželského práva, arch.j. 265, č. listu: 19 a 20.

²¹ Tamtiež, list č. 20. Osobne som toho názoru, že na takomto hodnotení sa prejavila postupujúca účelová a zdravú kritiku strácajúca propaganda smerovania ku socializmu.

²² „*Manželce pečující o tři děti ve stáří 1½ až 5 let přísluší vůči jejímu manželu nárok na úhradu osobních potřeb z důvodu péče o děti.*“ *Kraj.s. Olomouc 8 Ok 134/51.*

²³ „*Pečuje.li manželka o dvě děti, nelze úhradu osobních potřeb poskytovanou jí manželem považovat za bezpracný důchod odporující zásadám lidově demokratického zřízení a socialistického soužití občanů.*“ *Kraj.s. Praha33 Ok 289/51.*

²⁴ „*Oba manželé za trvání manželství – i když nežijí ve společné domácnosti – jsou povinni pečovat podle svých sil a možností o uspokojení svých osobních potřeb. Protože mají za trvání manželství nárok na přibližně stejnou životní úroveň, je povinností jednoho manžela*

Miera povinností manželov týkajúcich sa **uspokojovania potrieb rodiny** bola vyhradená predovšetkým dohode manželov podľa §16 ZoRP. Išlo najmä o dohodu ohľadne výchovy a výživy detí, uhrádzania nákladov na chod domácnosti a, skrátka, ohľadne všetkého, čo podmieňovalo riadne spolužitie manželov a fungovanie ich rodiny. Toto ustanovenie zákona ponechávajúce všetky podstatné rozhodnutia na dohode manželov malo byť ďalším z tých, ktoré dôsledne podporovali a uskutočňovali ústavne deklarovanú rovnosť manželov. Manžel už nemal byť „nedotknuteľnou“ hlavou rodiny s hlavným rozhodujúcim slovom z titulu žiteľa rodiny. Manželia mali pri rozhodovaní rešpektovať jeden druhého tak, aby nachádzali vždy určitý kompromis k usporiadaniu záležitostí svojich, ako aj záležitostí rodiny. Naozaj len vo výnimočných situáciách, kedy by manželia neodkázali takýto kompromis medzi sebou nájsť, arbitrom im bol súd, rozhodujúci v nesporovom konaní. Úlohou súdu bolo pôsobiť na manželov v prvom rade výchovne. Dnešnými slovami povedané, mal viesť najprv akési zmierovacie konanie a v ňom presvedčiť manželov v záujme ich prospechu i prospechu rodiny nimi založenej, aby sa sami rozumne o danej veci dohodli. Až keď sa súdu nepodarilo zjednať medzi manželmi dohodu, zahájilo sa príslušné konanie, ktoré sa viedlo vždy pred ľudovým súdom miestne príslušným podľa bydliska manželov resp. podľa bydliska odporcu (ak manželia nemali evidované spoločné bydlisko).

Pri tvorbe zákona o rodine sa dalo predpokladať, že „prerod“ v myslení najmä žien ohľadne ich postavenia voči manželovi, bude len pozvoľný. Zákom zakotvená možnosť prejaviť nesúhlas s rozhodovaním manžela o podstatných veciach rodiny, keď to manželka cítila alebo videla ináč – to položilo na prax veľký otáznik. Aby nedôvera žien čo najskôr odpadla, priamo v súdnych senátoch mala byť ženám zabezpečená aktívna účasť. Podľa prehlásenia vtedajšieho ministra spravodlivosti A. Čepičku pri

doplnit druhému manželovi, není-li to v jeho silách a možnostech, čeho se mu nedostává k vyrovnání životní úrovně.“ Kraj.s. Praha 33 Ok 4/51.

prejednávaní návrhu ZoRP v pléne Národního zhromaždenia dňa 7. decembra 1949²⁵, mala v senáte každého súdu, ktorý riešil manželské a rodinné veci zasadať vždy aspoň jedna žena ako sudca z ľudu²⁶, čo sa naozaj neskôr efektívne prenieslo do praxe²⁷. Bol to oproti minulosti skutočne posun. Priniesol nielen posilnenie a definitívne zakotvenie rovnakej pozície žien v rodine, ale vyzdvihol ich pozíciu i spoločensky, keď zrazu boli vítané na postoch, kde dovtedy dominovali muži.

Do okruhu vzájomných osobných práv medzi manželmi, kde nový ZoRP priniesol podstatné zmeny patrilo aj **právo nosiť** od uzavretia manželstva manželovo **priezvisko**. Markantnou zmenou bolo, že predchádzajúci obligatórny stav, kde žena jednoducho automaticky vstupom do manželstva prijímala mužovo priezvisko, sa zmenil na fakultatívny²⁸. Do účinnosti ZoRP právne zakotvená povinnosť, pri ktorej vôľa ženy nemala žiadny vplyv, pretože sa vnímala ako prirodzený dôsledok ženinho „vydaja“ za manžela, sa teraz zmenila na jej zákonom chránené právo. To značí, žena mohla, ale aj nemusela prijať priezvisko manžela. Rovnako manžel mal zákonom danú možnosť ponechať si svoje priezvisko alebo prijať priezvisko manželky, ak si to manželia želali²⁹. ZoRP totiž vychádzal z ústavne

²⁵ Zdroj: www.psp.cz – Digitální knihovna/ NS RČS 1948-1954 – stenoprotokoly/ 37. schůze/ středa 7. prosince 1949.

²⁶ „Je jistě správná zásada, aby manželské a rodinné věci byly řešeny před soudem, u něhož zasedá jako soudce z lidu alespoň jedna žena. ... Bude jen třeba, aby se ženy chopily této příležitosti a o funkci soudců z lidu se početně hlásily. Příležitost jim bude dána a bude záležet na nich, jak ji využijí. Není nejmenší pochybnosti, že naše ženy, které se v takovém počtu a v takových krásných výsledky podílejí na výstavbě nového společenského řádu, budou nyní za příznivých společenských podmínek střežit štěstí rodinného krbu lépe, než tomu bylo v minulosti, a lépe než kdokoliv jiný.“ Tamtiež.

²⁷ Táto zásada našla svoje právne vyjadrenie v §65 nariadenia ministra spravodlivosti č. 95/1952 Sb.

²⁸ KNAPP, V.: Jméno manželů a dětí. Právník, 1950. str. 177.

²⁹ „Dosavadní právní stav, podle kterého manželka ztrácí provdáním dosavadní příjmení a nabývá příjmení manžela, je přežitek z doby feudální. Rovněž ústavní zásada rovnosti mužů a žen vyžaduje, aby měli manželé volnost rozhodnout se pro buď společné příjmení nebo pro zachování svého dosavadního příjmení, jakož i pro příjmení svých dětí.“

zakotvene] zásady úplnej rovnosti muža a ženy v rodine a tak sa táto rovnosť prejavila i v otázke priezviska manželov³⁰. Stručne vzaté, ZoRP v §17 pripúšťal tri eventuality: a) žena prijala priezvisko muža, b) muž prijal priezvisko ženy³¹, alebo c) muž aj žena si ponechávali svoje vlastné rodové priezvisko. V prípade spomenutom v bode c) teda mali obaja v manželstve rôzne priezviská, v prípadoch a) a b) zas obaja priezvisko rovnaké, buď mužovo alebo ženino³². Snúbenci mali právo prehlásiť súhlasne pred sobášiacim orgánom pri uzatváraní manželstva, že pre budúcnosť budú používať priezvisko snúbenca alebo snúbenice ako svoje spoločné priezvisko (§17 ods.1 ZoRP). Toto priezvisko bolo potom aj priezviskom ich spoločných detí. Ak snúbenci pri sobáši nepodali súhlasné prehlásenie o používaní spoločného priezviska, platilo, že si ponechávali každý svoje dovtedajšie priezvisko. Tu potom museli pred ukončením sobášneho obradu prehlásiť aj dohodu o priezvisku detí (§17 ods.2 ZoRP), inak ich sobášiaci orgán pre nedodržanie dikcie zákona ani neoddal. Treba dodať, že dohoda snúbencov či už o ich spoločnom priezvisku alebo o priezvisku ich spoločných detí bola dohodou fixnou, konečnou, danou raz a navždy.

Poznámky k osnově zákoníku rodinného práva. Zdroj: Státní ústřední archiv v Praze, Archiv ÚV KSČ, fond 100/24 Klement Gottwald, a.j. č. 940, sv. 61, str.42.

³⁰ Socialistická rodinnoprávna veda považovala automatické nadobudnutie manželovho priezviska u ženy za jasný prejav vlastníckeho panstva manžela nad svojou manželkou. Túto automatickú, vôľou ženy neovplyvniteľnú stratu priezviska chápala ako ustanovenie, ktoré mohlo nachádzať svoje miesto len v spoločnosti triednej, založenej na nerovnoprávnosti svojich členov. Cieľom spoločnosti na ceste k socializmu bolo odstrániť aj takýmto spôsobom zakotvenú nerovnosť, preto pre ňu bolo neprijateľné tolerovať či dokonca podporovať zásadu automatického nadobúdania manželovho priezviska: „*Tato společnost, která postupně likviduje všechny formy vykořisťování a přináší hospodářskou rovnost svých členů, vytváří tak všechny předpoklady pro plnou rovnoprávnost žen i v rodině i ve společnosti (§1 ods. 2 Ústavy). Proto právní řád společnosti na cestě k socialismu uzákonuje právní rovnost obou pohlaví také pokud jde o úpravu příjmení sňatkem.*“ Komentář k Zákonu o právu rodinném. Praha: Právnícký ústav Ministerstva spravedlnosti, Orbis, 1954. str. 74.

³¹ Táto úprava napríklad umožnila, aby rodové mená rodín, ktoré nemali mužských potomkov celkom nevymizli.

³² Neprípustné bolo aby mali manželia ako spoločné priezvisko spojené priezvisko ženy i muža, t.j. aby muž k svojmu priezvisku pripojil priezvisko ženy a naopak.

Nemohla byť žiadnou neskoršou dohodou manželov ani súdnym rozsudkom zmenená či zrušená (s výnimkou zmeny priezviska po rozvode manželstva).

Výpočet vzájomných osobných práv a povinností medzi manželmi uzatváralo **vzájomné zastupovacie právo manželov**, upravené v §20 a 21 ZoRP. Ustanovenie §20 stálo na formulácii: „Ak jedného z manželov niečo postihne, predpokladá sa, že je druhý manžel oprávnený konať za neho v obvyklých veciach, najmä prijímať za neho bežné plnenia.“ Pod pojmom „postihne“, ako by sme ho pravdepodobne vykladali dnes, sa neskrývali len nejaké vážne negatívne faktory súvisiace napríklad so zdravotným stavom, ale pod tento pojem sa podľa výkladu zákona dala okrem choroby subsumovať v podstate prekážka akéhokoľvek druhu, pre ktorú jeden z manželov nemohol hoci len prechodne vybaviť svoje obvyklé záležitosti (ak bol napríklad odcestovaný, pracovne vyťažený a podobne). Ktoré záležitosti sa považovali za obvyklé, bolo nutné posúdiť v každom konkrétnom prípade z hľadiska špeciálnych pomerov, ktoré „vládli“ medzi manželmi a, kde už bolo aj potomstvo, tiež z hľadiska pomerov, v ktorých žila celá rodina. Som toho názoru, že i keď nemuselo vždy ísť práve o záležitosti rodiny – napr. prijatie manželovej pošty, doručenie písomnosti, vybavenie určitej jeho záležitosti na úrade, platba bežného nájomného alebo prijatie jeho pravidelne sa opakujúceho platu – vždy to v konečnom dôsledku predsa len boli záležitosti späté s rodinou, jej potrebami, s jej zabezpečením.

Čo však bolo potrebné prísne rozlišovať, či išlo o zastupovanie manžela v jeho veci, alebo išlo o úkony pri obstarávaní obvyklých vecí rodiny. O tom, že išlo o dve úplne odlišné situácie, svedčili aj samostatne stojace paragrafy - §20 a §21 ZoRP. Upravovali úplne odlišne zodpovednosť za konanie vo veci manžela a zodpovednosť za konanie spojené s obstarávaním vecí rodiny.

Podľa §20 ZoRP slovné spojenie „predpokladá sa“ naznačovalo, že malo ísť o zákonnú domnienku, že druhý manžel bol oprávnený svojho manžela zastupovať a svojim konaním ho priamo zaväzovať tam, kde išlo

o bežné úkony, v obvyklých záležitostiach. Ak jeden z manželov v mene druhého konal v medziach oprávnenia, vznikali tým teda práva alebo povinnosti priamo druhému (zastúpenému) manželovi. Konanie nad rámec oprávnenia, prekračujúc obvyklé záležitosti však zaväzovalo zastúpeného manžela len vtedy, ak tento prekročenie schválil. Úkony prekračujúce rámec obvyklých záležitostí by za normálnych okolností vyžadovali špeciálne splnomocnenie a preto sa pri takýchto úkonoch ani tretie osoby nemohli spoliehať, že konajúci manžel bol zo zákona oprávnený druhého manžela zastupovať.³³ Z uvedeného možno dôvodiť, že teda išlo o zákonnú, ale vyvrátiteľnú domnienku. Túto v §20 zakotvenú domnienku zákonného zástupného oprávnenia bolo možné vyvrátiť jednoduchým odporovaním druhého manžela, prejavovým v akejkoľvek forme. Summa summarum, v §20 ZoRP išlo o zákonné zmocnenie **presumptívne a dispozitívne**.³⁴

Ináč to bolo v prípade konaní súvisiacich s obstarávaním vecí rodiny. Rodinu založili obaja manželia, preto aj obom rovnako prislúchala povinnosť starať sa o uspokojovanie potrieb rodiny (§19 ZoRP), no a teda aj povinnosť spoločne, jeden za druhého obstarávať a zabezpečovať veci súvisiace s rodinou. §21 ZoRP riešil dôsledky konania manželov pri obstarávaní *obvyklých* záležitostí rodiny. Takými to boli predovšetkým nákupy, jednoduchých i finančne náročnejších vecí (šatstvo, obuv, zariadenie domácnosti, veci účelne slúžiace členom rodiny), ďalej tiež napríklad obstaranie služieb pre domácnosť (zabezpečenie rôznych opráv či inštalácií, zanesenie šatstva do čistiarne a pod.), s tým súvisela i obvyklá dispozícia s rodinným účtom, skrátka patrili sem všetky záležitosti, pokiaľ boli nutné a účelné z hľadiska potrieb členov rodiny, ako aj z hľadiska riadneho vedenia rodinnej domácnosti. Pri nich v zmysle §21 ZoRP nastupovala zásada solidarity, to znamená, konanie ktoréhokoľvek manžela

³³ BLAŽKE, J.: Majetkové právo manželské. Praha: Orbis, Edice Nový právni řád, 1953. str. 42.

³⁴ Tamtiež, str. 43.

zaväzovalo rukou spoločnou a nerozdielnou oboch manželov spoločne. Za záväzok z právneho úkonu jedného manžela pri obstarávaní obvyklých záležitostí rodiny zodpovedal veriteľovi v plnej výške i ten manžel, ktorý nemal na predmetnom právnom úkone nijakú účasť. Tu sa jednoducho konanie jedného z manželov automaticky považovalo za konanie odobrené oboma.

Domnievam sa, že **solidarita v manželstve** je len prirodzeným dôsledkom toho, že manželstvo ako zákonný zväzok znamenal vždy pre spoločnosť zväzok založený na absolútnej dôvere. Trochu obrazne povedané, manžel už nie je kamarát či priateľ, ku ktorému možno pristupovať nezáväzne. Manžel je už osoba, s ktorou som zákonným spôsobom vstúpila do trvalého zväzku, naplneného celou radou špecifických práv a povinností. Je len prirodzené, keď pri manželstve aj spoločnosť dôveruje tomu, že manželia budú pri obstarávaní svojich vzájomných záležitostí a vecí rodiny vystupovať vždy ako jednotný celok³⁵. Východným predpokladom je, že manželia majú voči sebe plnú dôveru resp. že sa vždy vopred o obstarávaní obvyklých vecí rodiny dohodli.

Záväzok jedného manžela urobený voči tretej osobe tak zároveň zaväzoval i druhého manžela. Ak však jeden z manželov svojim konaním prekračoval hranice obstarávania obvyklých vecí rodiny, mohol druhý manžel žiadať, aby mu do budúca solidárny záväzok z konania jeho manžela nevznikal. O tejto žiadosti už ale musel rozhodovať súd. Bol to jasný prejav toho, že zákonné zmocnenie ustanovené v §21 bolo na rozdiel od zmocnenia vystupovať za manžela v jeho veciach (§20) **kogentnej** povahy. Zmocnenie zaväzovať vlastnými úkonmi solidárne aj druhého manžela neprichádzalo do úvahy zvrátiť obyčajným jednostranným právny úkonom, ale „z dôležitých dôvodov“ mohol súd na žiadosť

³⁵ Komentár k Zákonu o právu rodinném. Praha: Právnický ústav Ministerstva spravedlnosti, Orbis, 1954. str. 88.

jedného manžela vysloviť, že konania druhého manžela nemali mať tento právny následok (§21 ods.2 ZoRP). Žiadosť musela byť riadne odôvodnená, pričom za skutočne dôležité dôvody sa považovali len také, pri ktorých by záväzok, o ktorý išlo, bol vzhľadom k uspokojovaniu potrieb rodiny neúnosný alebo totálne zbytočný. Výrok súdu bol potom voči tretím osobám účinný, ale len vtedy, ak o vylúčení vzniku spoločného záväzku medzi manželmi tieto tretie osoby bezpečne vedeli (§21 ods.3 ZoRP). Ak veriteľovi nebolo oznámené vylúčenie solidárneho záväzku, mohol žiadať uspokojenie svojej pohľadávky na ktoromkoľvek z manželov alebo na oboch zároveň podľa svojej voľby.³⁶

Záverom...

Okruh manželských práv a povinností tvoriacich obsah manželského pomeru nie je vzhľadom na špecifickosť vzťahov medzi manželmi možné vopred presne zadefinovať. Vzájomné práva a povinnosti, ktoré manželom vyplývajú z manželstva sú vždy jednak osobnoprávne a jednak majetkovoprávne. Zákonná úprava osobných manželských práv a povinností platná v Československu v prvej polovici 20. storočia vychádzala z noriem, ktoré vznikali ešte v ére rakúsko-uhorskej monarchie a niesli takpovediac pečať svojej doby. Niesli odkaz dlhodobo tradovaného názoru dobovej spoločnosti, že každý z manželov má v manželstve zastávať konkrétne úlohy a plniť svoje funkcie – manžel zabezpečovať spoločenskú a hospodársku základňu manželstva, manželka viesť domácnosť a starať sa o deti. Tieto predstavy spoločnosti o manželských stereotypoch sa odrážali v nerovnom postavení manželov. Právna úprava rozlišovala popri právach a povinnostiach spoločných obom manželom zvlášť práva a povinnosti

³⁶ Z judikatúry: „*Opatření podle §21 zák. je výjimečným zásahem do zásady solidárnosti závazků manželů při obstarávání obvyklých věcí rodiny, která mimo ochranu věřitelů zabezpečuje důvěru společnosti v instituci manželství jako životního společenství manželů.*“ *Kraj.s. Brno 11 Ok 10/51.*

manžela a zvlášť manželky. Povojnová spoločnosť zaznamenala markantné zmeny. V oblasti rodinnoprávných vzťahov nešlo len o názorovú zmenu, ale tiež zmenu sociálnej a hodnotovej reality. Podriadenosť ženy bola vývojovo prekonaná. Základným východiskom pre novú úpravu rodinného práva sa stali Ústavou 9. mája 1948 proklamované zásady rovnosti pred zákonom a rovnoprávneho postavenia mužov a žien. V rovine manželských práv a povinností tak nastala doslova principiálna zmena – ústava a na jej základe potom nový rodinnoprávny kódex č. 265/1949 Sb. o práve rodinnom zásadne odmietli nerovnosť pohlaví. V dôsledku toho došlo k dôslednému opusteniu výkladu, že osobitné práva a povinnosti má mať manžel a osobitné manželka. Manželom prislúchali rovnaké práva a povinnosti, ktoré sa vnímali nielen v rovine voči nim samým navzájom, ale pod vplyvom ideológie už aj voči celej spoločnosti. Rovnosť v manželstve, tentokrát už nie len formálnu, malo zabezpečovať a podporovať i hospodárske zriadenie ľudovodemokratického štátu. Na záver možno zhodnotiť, že úprava vzájomných manželských práv a povinností zakotvená v prvom československom kódexe rodinného práva z roku 1949 predstavuje základ zákonného vyjadrenia rozoberaných práv a povinností medzi manželmi v právnom poriadku Slovenskej i Českej republiky dodnes.

Literature:

- BLAŽKE, J.: Majetkové právo manželské. Praha: Orbis, Edice Nový právní řád, 1953.
- FAJNOR, V. – ZÁTURECKÝ, A.: Nástin súkromného práva platného na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. III. vydanie pôvodného diela. Šamorín: Heuréka, 1998. ISBN 80-967653-4-5
- KNAPP, V.: Jméno manželů a dětí. Právník, 1950.
- Komentář k Zákonu o právu rodinném. Praha: Právnický ústav Ministerstva spravedlnosti, Orbis, 1954.
- LUBY, Š.: Základy všeobecného súkromného práva. Bratislava: Právnická fakulta Slovenskej univerzity, Ústav všeobecného práva súkromného, 1947.

- PATSCHOVÁ, Z.: Ideové zásady nového čs. rodinného práva. Článek pro Biuletin Československého práva. Zdroj: Státní ústřední archiv v Praze, Archiv ústavu dějin ÚV KSČ, fond č.29, Právnícká komise ÚVKSC 1945-1955, IX. Ministerstvo spravedlnosti, Studijní materiály Studijního oddělení odboru pro urychlenou kodifikaci práva – Studijní materiály k otázkám rodinného a manželského práva, arch.j. 265.
- PATSCHOVÁ, Z.: Rodinné právo. Podmínky vzniku a charakteristika nového zákona o právu rodinném. Zdroj: Státní ústřední archiv v Praze, Archiv ústavu dějin ÚV KSČ, fond č.29, Právnícká komise ÚVKSC 1945-1955, IX. Ministerstvo spravedlnosti, Studijní materiály Studijního oddělení odboru pro urychlenou kodifikaci práva – Studijní materiály k otázkám rodinného a manželského práva, arch.j. 265.
- ROUČEK, F. – SEDLÁČEK, J.: Komentář k čsl. obecnému zákoníku občanskému. I. díl. Praha: Právnícké kníhkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935.
- Poznámky k osnově zákoníku rodinného práva. Zdroj: Státní ústřední archiv v Praze, Archiv ÚV KSČ, fond 100/24 Klement Gottwald, arch.j. č. 940, sv. 61.
- ŠIMKOVIC, A.: Niekoľko otázok z rodinného práva. Právny obzor č. 5/1950.
- VESELÁ, R. a kol.: Rodina a rodinné právo – historie, současnost a perspektivy. (II. vydání). Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2005. 283 s. ISBN 80-86432-93-9.
- www.psp.cz – Digitální knihovna/ NS RČS 1948-1954 – stenoprotokoly/ 37. schůze/ středa 7. prosince 1949.

Contact – email

ivana.soskova@umb.sk; ivana.soskova@gmail.com